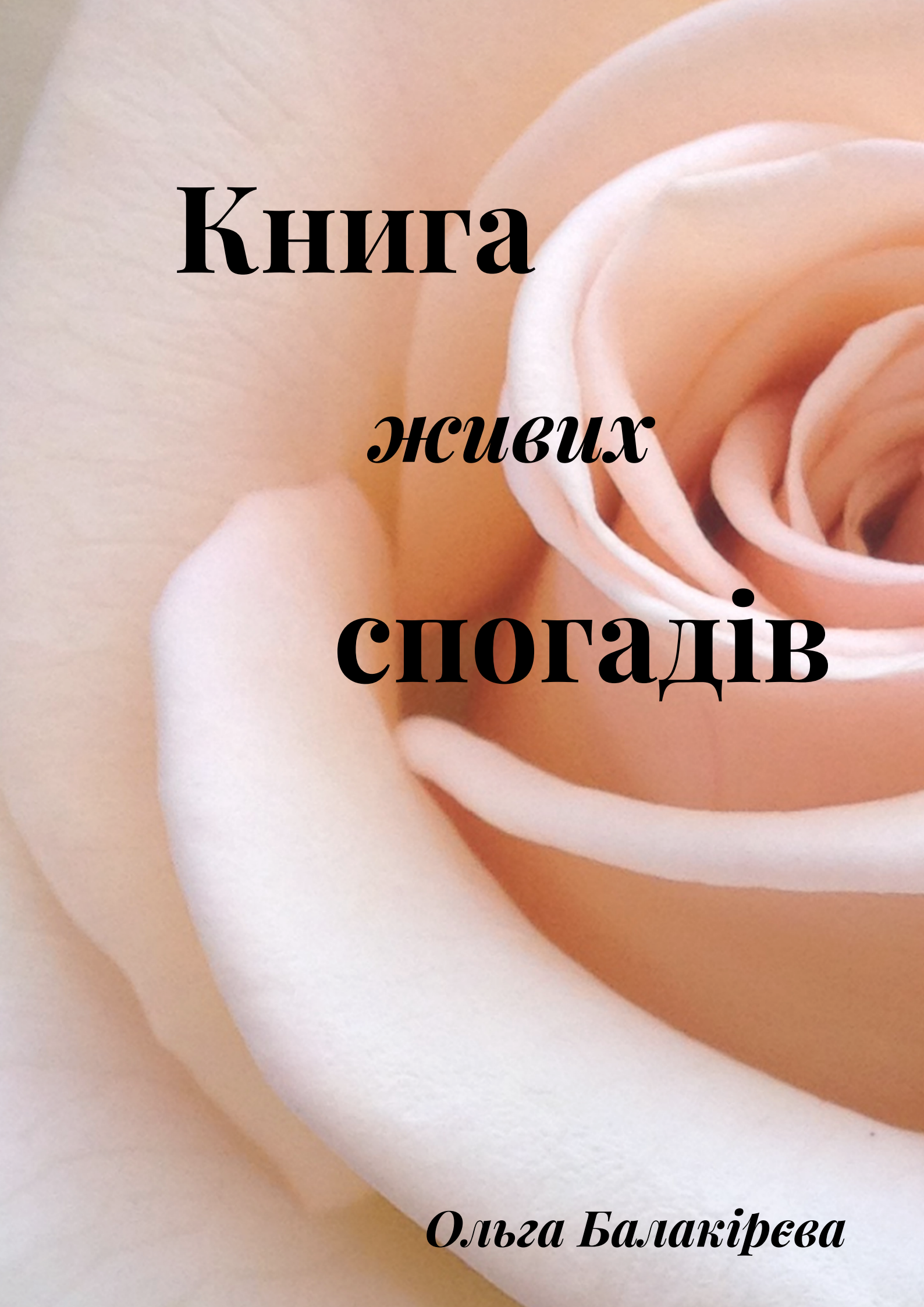

A close-up photograph of a light pink rose, showing the intricate layers of its petals. The rose is the central focus, with its petals curving and overlapping to form a classic spiral pattern. The lighting is soft, highlighting the delicate texture of the petals and creating a gentle gradient of pink tones. The background is a blurred continuation of the rose's petals, emphasizing the flower's form.

Книга

живих
спогадів

Ольга Балакірева

З любов'ю та вдячністю

Душа й розум відмовляються вірити: 8 квітня 2022 р. наш колектив спіткала велика й непоправна втрата – після важкої хвороби, на 66-му році життя відійшла у вічність кандидат соціологічних наук, голова правління ГО “Український інститут соціальних досліджень імені Олександра Яременка”, голова правління ГО “Центр “Соціальний моніторинг”, головний редактор наукового журналу “Український соціум” Ольга Миколаївна Балакірева, яка протягом багатьох років віддавала усі свої сили й багатий потенціал обраній справі.

Протягом усієї професійної діяльності Ольга Миколаївна була харизматичним лідером, яка вела за собою інших. Їй була притаманна вимогливість до себе та оточуючих, ефективне стимулювання, вміння зацікавити до взаємодії та співпраці. Під її керівництвом загартовувалися молоді кадри, багато з яких вже і самі стали відомими й авторитетними науковцями та громадськими діячами.

Ользі Миколаївні були властиві велич і жіночність одночасно. У ній гармонійно поєднувалися чуйність і вимогливість, енергійність і виваженість, щирість і солідність, краса і мудрість, тендітність і впевненість, любов і повага до людей, вболівання за близьких і колектив. Протягом життя вона знаходила час для широкого кола захоплень і була джерелом натхнення для інших.

За що б не бралася Ольга Миколаївна, в усьому відчувалися не тільки справедливості і діловий підхід, але й турботливе ставлення до тих, з ким вона працювала. Вона обережно ставилася до слова “любов”. Проте ми усвідомлюємо, що вона дійсно нас любила, кожного по-своєму, занадто любила, щоб балувати, але таки балувала. Як справжня жінка вона створювала навколо себе красу, комфорт, душевне тепло. До неї завжди можна було прийти за порадою та почути соломонове рішення, відчувалась її материнська турбота про підлеглих, крім того, вона була хорошим психологом. У колективі вона задавала тон не тільки в роботі, але й дозвіллі. На неробочих зустрічах

(новорічних корпоративах, тимбілдингах тощо) завжди було цікаво, яскраво, душевно, креативно, енергійно. Вона вміла радіти життю. Завдяки Ользі Миколаївні, її вимогливості ми стали незламними, великою інститутською родиною.

Її не вистачатиме всім нам, ця втрата непоправна, вона була по-родинному близькою людиною та мудрим наставником, завжди з теплом і вдячністю згадуватимемо про неї. Вічна і світла пам'ять дорогій нашому серцю Ользі Миколаївні Балакіревіч!

Колективи:

**ГО "Український інститут соціальних досліджень
імені Олександра Яременка",
ГО "Центр "Соціальний моніторинг",
редакція наукового журналу "Український соціум"**

СОЦІУМ БЕЗ ОЛЬГИ БАЛАКІРЕВОЇ

Коли п'ять років тому ДУ "Інститут економіки та прогнозування НАН України" відзначав своє двадцятиріччя і кожен відділ, оглядаючи напрацювання за 20 років, простежував історію свого створення та розвитку, завідувачка відділу моніторингових досліджень соціально-економічних трансформацій Ольга Миколаївна Балакірева розповідь про очолюваний нею відділ розпочала із вислову британського політика Бенджаміна Дізраелі: "Як правило, найбільшого успіху досягає той, хто найкраще володіє інформацією".

Хто-хто, а соціолог-практик, дослідник, керівник і координатор багатьох міжнародних дослідницьких проєктів в Україні Ольга Балакірева знала ціну інформації. Не війна, а важка хвороба вирвала її з українського соціуму, який вона вивчала, досліджувала, намагалася відшукати шляхи, щоб у ньому відбулися позитивні зміни...

У соціологію математик за першою вищою освітою (закінчила Харківський державний університет у 1978 р.) Ольга Миколаївна Балакірева прийшла у 1990 р., а в Інституті економіки та прогнозування НАН України почала працювати у 2005 р., коли власне було ухвалено рішення про формування відділу моніторингових досліджень соціально-економічних трансформацій. Передісторія створення цього відділу така. Моніторинг, проведений Інститутом соціології НАН України в 2003 р. стосовно майбутнього України, показав, що у суспільстві домінують почуття надії (59%) та тривоги (47%). Це свідчило якщо не про назрівання революційної кризи, то – щонайменше – про виникнення соціальної напруженості у суспільстві в цілому, з відповідними наслідками в економіці та державі. Для вивчення довготривалих наслідків такої тенденції в ДУ "Інститут економіки та прогнозування НАН України" було вирішено відкрити відповідний відділ і розпочати дослідження. Першим завідувачем новоствореного відділу моніторингових досліджень соціально-економічних трансформацій став канд. екон. наук О.О. Яременко (квітень – липень 2005 р.), за його керівництва була сформована тематика наукових пошуків перших років роботи відділу. З липня 2005 р., після смерті О.О. Яременка, відділ очолила канд. соціол. наук О.М. Балакірева, яка продовжувала, розвивала та поглиблювала тенденції, закладені першим завідувачем.

Фокус наукових досліджень новоствореного відділу було спрямовано на аналіз взаємодії соціальних та економічних процесів; трансформацію

ціннісних орієнтацій населення та соціокультурні детермінанти економічних процесів в українському суспільстві, що є суттєво важливим і для прогнозів, і для передбачень якісного характеру, які Інститут здійснює згідно зі своєю спеціалізацією та місцем у науковому середовищі України. Співробітники відділу досліджували взаємодію соціальних та економічних процесів, проводили моніторинг соціально-економічного становища населення, вивчали міграційні процеси (внутрішні, зовнішні), динаміку рівня довіри, здійснювали соціальне прогнозування. Незабаром відділ перетворився на один з центрів сприяння комунікації у сфері наукових досліджень соціально-економічних процесів. Заспівувачем, драйвером і душею цих процесів завжди була Ольга Миколаївна – вона встигала тримати у полі зору науковий процес, проводити польові дослідження, адже із самого початку роботи відділ орієнтувався на емпірично-прикладні дослідження з розвитком фундаментальних і теоретичних досліджень, а також брати найактивнішу участь у громадській діяльності як голова правління ГО “Український інститут соціальних досліджень імені Олександра Яременка” та ГО “Центр “Соціальний моніторинг” і як керівник міжнародних проєктів (зокрема, європейського проєкту ESPAD (European School Survey Project on Alcohol and Other Drugs Use – Європейське опитування учнівської молоді з питань вживання алкоголю та наркотичних речовин), міжнародного проєкту BOOZ – HBSC (Health Behavioural of School-age Children – Здоров’я та поведінкові орієнтації учнівської молоді); міжнародних проєктів WVS (World Values Survey – Світове дослідження цінностей) та EVS (European Values Study – Європейське дослідження цінностей) тощо. У межах EVS було налагоджено взаємодію з GESIS – Leibniz Institute for the Social Sciences. Результати цих потужних міжнародних порівняльних досліджень використовувалися під час виконання багатьох дослідницьких робіт. Зокрема, розглянуто взаємовплив соціальних змін і ціннісних орієнтацій у контексті модернізаційних процесів у сучасному соціумі України; показано, яким чином соціальні, культурні, політичні, інституційні та інші неекономічні аспекти сприяли модернізації у країнах ЦСЄ у контексті євроінтеграції та які уроки можуть бути застосовані для України; обґрунтовано необхідність стратегії цілеспрямованої трансформації цінностей українського суспільства, шляхи використання соціального капіталу для мінімізації негативних наслідків трансформацій; оцінено рівень компетенцій державних службовців і запропоновано комплекс практичних рекомендацій з формування громадської активності та соціальної згуртованості.

Крім цього, Ольга Миколаївна Балакірева завжди приділяла увагу пошуку, добору, підготовці та навчанню майбутніх соціологів, адже подібні дослідження передбачають відповідні кваліфікацію та навички.

Ольга Миколаївна Балакірева могла і встигала щільно поєднувати науку та практику, намагаючись збагатити науку практичними напрацюваннями, а у практику привнести наукові методи роботи. Її титанічну щоденну працю щодо вивчення глибинних суспільних процесів в Україні було поціновано численними державними нагородами за професійні досягнення – званням Заслуженого діяча науки і техніки України, нагрудним знаком “За наукові досягнення” Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України, медаллю імені Б. Кістяківського “За видатний внесок у розвиток соціології”, “Орденем Королеви Анни “Честь Вітчизни” на срібній зірці”. А підтвердженням високого рівня досліджень очолюваного нею відділу на міжнародному рівні слугує й те, що в різні періоди наукові співробітники входили до складу дослідницьких груп, які надавали послуги Представництву Програми Розвитку ООН в Україні, Світовому банку, Міжнародній організації праці, ЮНІСЕФ, Всесвітній організації охорони здоров’я, UNFPA, UNAIDS та USAID тощо.

Навіть короткий огляд науково-дослідних робіт, здійснених відділом моніторингових досліджень соціально-економічних трансформацій під керівництвом Ольги Миколаївни Балакіревої дає змогу зрозуміти, що проводилися вони послідовно та системно, з акцентом на вивчення глибинних явищ і з позицій різнострокових перспектив. Упродовж 2005–2008 рр. (під час реалізації НДР “Причинно-наслідкові зв’язки між складовими, чинниками та проявами економічних і соціальних процесів в Україні”) було розроблено систему соціологічного вимірювання рівня життя населення для впровадження моніторингу щодо аналізу та прогнозування розвитку взаємозв’язків між складовими, чинниками та проявами політичних й економічних процесів; визначено взаємовплив політичних і соціально-економічних процесів у ході формування громадянського суспільства в Україні; встановлено зв’язки характеристик людського розвитку (освіти, здоров’я та доходу) населення, з одного боку, та проявів його участі в економічній діяльності (у виробництві та споживанні за ознаками зайнятості

та особливостей структури витрат); визначено структурні зміни системи трудових ціннісних орієнтацій, життєвих стратегій адаптації, трудової мотивації населення; встановлено тенденції та закономірності динаміки життєвого рівня населення з урахуванням конкретних умов соціально-економічного розвитку країни. З 2007 р. – вперше в країні – було запроваджено моніторинг частки населення, яке має тіньові доходи, та здійснено оцінку обсягів тіньових доходів населення. Результати досліджень було викладено у монографії “Соціологічний вимір соціально-економічних процесів в Україні” (2009 р., див.: <http://ief.org.ua/docs/mg/61.pdf>).

За глобального загострення проблеми нерівності наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. зміна в Україні суспільного устрою та системна функціональна криза зумовили трансформацію критеріїв соціально-економічної нерівності, посилили глибину економічної нерівності. Зміни соціальної структури призвели до виникнення нового явища: нерівність поглибилася до такої міри, коли для переважної частки населення стали недоступними звичні раніше добробут і можливості людського розвитку. Логічно, що одним з напрямів наукового пошуку науковців відділу стали дослідження детермінант соціально-економічної нерівності в українському соціумі та їх трансформації. Було розроблено концептуальну модель вимірювання соціально-економічної нерівності, джерелом якої є взаємодія об’єктивних і суб’єктивних чинників суспільної диференціації, а особливістю – результати економічної діяльності у їх нерозривному зв’язку із соціальними, політичними та культурними аспектами життєдіяльності суспільства; визначено особливості трансформації детермінант соціально-економічної нерівності в сучасному українському соціумі; встановлено специфіку впливу суспільних інститутів, динаміки нерівності доходів і витрат населення, соціокультурних компетенцій, ціннісних орієнтацій та економічної поведінки українців на стан майнового розшарування в сучасному суспільстві; доведено, що організації громадянського суспільства є важливою детермінантою соціально-економічної нерівності. Все це знайшло відображення у колективній монографії “Детермінанти соціально-економічної нерівності в сучасній Україні” (2011 р., див.: <http://ief.org.ua/docs/mg/90.pdf>).

Логічним продовженням досліджень соціально-економічної нерівності стало вивчення особливостей процесів соціальної мобільності (НДР “Вплив економічних перетворень на процеси соціальної мобільності в сучасному українському суспільстві”, 2011–2014 рр.), під час виконання якої було запропоновано методологічні підходи до визначення принципів аналізу зв’язку процесів соціальної мобільності в сучасному українському суспільстві з нинішніми реаліями трансформаційного соціально-економічного простору; визначено вплив ключових чинників системних трансформацій, які є визначальними для сучасного стану процесів соціальної мобільності в Україні та показано нові різновиди соціальної мобільності в сучасному українському

суспільстві, створені під впливом соціально-економічних трансформацій; розроблено й обґрунтовано комплексний підхід до аналізу мобільності працюючого населення за матеріальним становищем з паралельним виміром очікуваної суб'єктивної мобільності та її зв'язку з економічними стратегіями і поведінкою; виявлено нові тенденції освітньо-компетентнісної мобільності та освітньої міграції; показано, що тимчасова трудова міграція є соціальним ліфтом з низькою траєкторією, потенційно тупиковим у довготерміновій перспективі; доведено, що виховний потенціал організацій громадянського суспільства та їх можливості як соціального ліфта частково вже реалізуються в Україні, хоча й менш ефективно, ніж у країнах з розвиненою демократією, розроблено відповідні рекомендації органам державної влади (монографія "Процеси соціальної мобільності в сучасному українському суспільстві", 2014 р., див.: <http://ief.org.ua/docs/mg/260.pdf>).

У межах НДР "Соціокультурні чинники розвитку українського ринку праці" (2014–2017 рр.) уперше модель соціокультурного аналізу застосовано до вітчизняного ринку праці. На основі міждисциплінарного підходу ринок праці було розглянуто як суб'єкт-суб'єктну взаємодію між системами попиту та пропозиції робочої сили в умовах діючих норм, правил, механізмів контролю та пануючих ціннісних орієнтацій. Зокрема, досліджено вплив ціннісних орієнтацій у цілому та трудових цінностей на вибір та реалізацію трудових стратегій поведінки й економічних орієнтацій; доведено необхідність системного та послідовного уведення в науковий обіг поняття прекаріату для аналізу соціокультурних процесів, які відбуваються на ринку праці.

За виконання НДР "Формування суб'єктності людського капіталу, як новітня тенденція економічного розвитку" (2017–2020 рр.) було вперше вироблено розуміння суб'єктності людського капіталу як чинника соціально-економічного розвитку та визначено особливості впливу основних соціально-економічних інститутів України на формування суб'єктності національного людського капіталу в умовах реформ; розроблено і запропоновано методику вимірювання індикаторів участі населення в процесі навчання впродовж життя для моніторингу виконання завдань Цілі 4 "Забезпечення всеохоплюючої якісної освіти та справедливому доступу до неї впродовж усього життя для всіх", визначених Цілями сталого розвитку для України на 2016–2030 рр.; визначено три основні напрями сприяння формуванню позитивної суб'єктності людського капіталу засобами державної соціально-економічної політики з урахуванням євроінтеграційного контексту (посилення спроможності ключових інститутів; налагодження суспільного консенсусу щодо ключових загальнонаціональних проблем; зменшення впливу олігархії на функціонування інституціональної системи). За результатами цієї роботи до органів державної влади було надіслано 24 науково-аналітичні доповідні записки та декілька інформаційно-аналітичних

матеріалів, на які отримано десять позитивних відгуків з інформацією про використання наданих матеріалів у практичній роботі.

Обґрунтуванню місця трудових цінностей в системі ціннісних орієнтацій населення, визначенню місця цінності праці в загальній структурі ціннісних орієнтацій різних груп населення України в динаміці присвячене одне з останніх досліджень, проведене під керівництвом Ольги Миколаївни Балакіревої, – “Ціннісна складова економічних орієнтацій та поведінки” (прикладні дослідження) (2020–2022 рр.). Під час її виконання було визначено вплив зміни цінностей на економічні орієнтації та поведінку різних груп населення; досліджено панівні ціннісні орієнтації сучасного українського суспільства у сфері праці; проаналізовано вплив цінностей на економічні орієнтації та трудову поведінку; виявлено зв’язки між участю населення у процесі навчання впродовж життя та проявами економічних орієнтацій і поведінки; виявлено основні зміни споживчої поведінки в умовах пандемії COVID-19; розроблено практичні рекомендації щодо політики формування та регулювання економічної поведінки; уведено в науковий обіг результати 7-ої хвили опитування WVS в Україні.

Увесь наведений перелік демонструє, що наукові пошуки відділу моніторингових досліджень соціально-економічних трансформацій під керівництвом Ольги Миколаївни Балакіревої завжди були спрямовані на передбачення поведінки українського соціуму для правильного розуміння та планування економічних процесів у державі.

З поля зору колективу відділу ніколи не випадали проблеми формування соціальної політики, здорового способу життя дітей та молоді, гендерної політики. У практичній площині це означало співпрацю з державними органами щодо вироблення політичних рішень стосовно розв’язання матеріальних і соціальних проблем дітей, покращення системи соціальної підтримки та дотримання прав дітей в Україні. Зокрема, після аналізу соціально-психологічного стану підлітків у контексті протистоянь на Сході ці матеріали були використані Уповноваженим Президента України з прав дитини з метою забезпечення належних умов для реалізації громадянських, економічних, соціальних та культурних прав дітей в Україні. Дослідження щодо проблем внутрішньо переміщених осіб з Криму, Донецької та Луганської областей та рекомендації з цього питання знайшли відображення у науковій доповіді “Вимушені переселенці та приймаючі громади: уроки для ефективної суспільної адаптації й інтеграції” (2016 р., див.: <http://ief.org.ua/docs/sr/295.pdf>).

Серед подань до державних органів за перший рік карантину (2020 р.) – коментар до проєкту Добровільного національного огляду “Цілі сталого розвитку, Україна-2020”, науково-аналітичні доповідні записки “Вплив карантину, який запроваджено з метою запобігання поширенню на території України COVID-19, на зайнятість та ринок праці”, “COVID-19: вплив

карантинних заходів на діяльність мікро-, малих та середніх підприємств і ринок праці”, “Структура суб’єктів формування громадської думки в Україні в контексті впливу на стратегії економічної поведінки населення”, “Оцінка поширеності та масштабів неофіційних форм оплати праці”, “Цінності у сфері праці серед молоді та їх вплив на економічну поведінку”. Таких записок за час роботи відділу було подано дуже багато. Крім того, сама Ольга Миколаївна та співробітники відділу активно коментували результати наукових досліджень у ЗМІ, презентували ключові результати під час пресконференцій і круглих столів.

Щодо інформаційної складової обов’язково слід зупинитися на ще одній, дуже важливій діяльності Ольги Миколаївни Балакіревої – як головного редактора наукового журналу “Український соціум”, створеного у 2002 р., співзасновниками якого є ДУ “Інститут економіки та прогнозування НАН України”, ГО “Український інститут соціальних досліджень імені Олександра Яременка”, Інститут демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи НАН України, ГО “Центр “Соціальний моніторинг”. Першим шеф-редактором журналу був О.О. Яременко, але близько 17 років журнал щоквартально

виходив під науковою, професійною, методичною, авторською опікою О.М. Балакіревої. Його високу якість було підтверджено включенням до категорії “Б” Переліку фахових видань України із соціологічних та економічних наук, а також реєстрацією у вітчизняних і міжнародних базах даних.

І постійно у журналі з’являлася рубрика “Моніторинг громадської думки населення”. Тут друкувалися результати соціологічного моніторингу громадської думки населення України, які регулярно проводив відділ моніторингових досліджень соціально-економічних трансформацій ДУ “Інститут економіки та прогнозування НАН України” у партнерстві з громадськими організаціями

“Український інститут соціальних досліджень імені Олександра Яременка” та “Центр “Соціальний моніторинг”, показано динаміку соціально-економічних оцінок та очікувань у суспільстві, структури доходів, тіньових доходів, суб’єктивних уявлень населення щодо порогу бідності та розміру прожиткового мінімуму. Співробітниками відділу було вдосконалено методику розрахунку соціально-економічних індексів, які визначаються на основі даних соціологічного моніторингу, – індексів поточного особистого матеріального становища, поточного суспільного матеріального становища (у населеному

пункті, області, країні та інтегральний), очікування змін особистого матеріального становища, очікування розвитку економіки країни впродовж найближчого року та інфляційних очікувань, які розраховуються як для загалу населення, так і щодо окремих соціально-демографічних груп (наприклад, за економічною активністю населення, віковими групами та статтю, типом поселення, регіонами тощо). Результати моніторингових опитувань мають не лише значну наукову цінність, але й прикладний характер для досліджень у сфері економіки, соціології та політології, використовуються в роботі Міністерства фінансів України, Міністерства соціальної політики України, Комітету Верховної Ради України з питань соціальної політики, зайнятості та пенсійного забезпечення та інших центральних органів влади.

Ольга Миколаївна Балакірева опікувалася проблемами соціології не лише за місцем роботи. Вона проводила активну діяльність як член Соціологічної асоціації України (з 1989 р.), член правління Асоціації (з 2007 р.), голова Комісії з професійної етики соціолога САУ (з 2017 р.).

Подальші свої плани відділ моніторингових досліджень соціально-економічних трансформацій ДУ “Інститут економіки та прогнозування НАН України” пов’язував з новими дослідженнями розвитку процесу нагромадження національного людського капіталу в аспекті ціннісної складової його економічних орієнтацій і поведінки. Проте нові дослідження співробітники відділу проводитимуть вже без свого шефа, без її натхненної участі та керівництва. Яким буде соціум без Ольги Балакіревої? Поки не знаємо. Але те, що така людина була і активно намагалася зробити цей соціум кращим, знаємо напевне. І, оскільки вона дбала і про учнів, і про послідовників, сподіваємося і на розвиток досліджень, і на нові наукові результати, і на те, що ці результати сприятимуть якісному, справедливому та мирному перетворенню соціуму.

Колектив
ДУ “Інститут економіки та прогнозування НАН України”

ПАМ'ЯТАТИМЕМО ІЗ ВДЯЧНІСТЮ ТА ЛЮБОВ'Ю

Дуже нелегко писати ці сумні рядки про Ольгу Миколаївну Балакіреву, яка рік тому покинула нас після важкої і тривалої хвороби. Всі, хто знав її, відчували страшенну втрату і пронизливий біль, оскільки Ольга Миколаївна була не тільки видатним науковцем, зробившим яскравий внесок у соціологічну науку, але й унікальною особистістю, яка неймовірно впливала на нашу соціологічну спільноту, на кожного, кому поталанило щастя знати її особисто. Спілкування з нею завжди було дуже змістовним, відповідальним і при тому приносило людську радість.

Ольгу Миколаївну відрізняло багато надзвичайно цінних, і на жаль, доволі рідких у наші часи людських якостей. Це доброзичливість, це турбота про друзів і колег, це неймовірна продуктивність, принциповість і відповідальність. Особливо слід сказати про її надвисокий професіоналізм.

Вона прийшла в соціологію з математики, у 1978 році закінчила Харківський державний університет (нині Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна) за спеціальністю “математик, викладач математики”, і це допомагало їй у соціологічних дослідженнях дотримуватися високих стандартів вимірювання складних соціальних процесів. Основним полем її професійних інтересів була соціологія молоді. Вивченню складних процесів у молодіжному середовищі в контексті бурхливих соціальних змін Ольга Миколаївна присвятила своє професійне життя, успішно поєднуючи теоретичний, емпіричний і організаційний аспекти соціологічної роботи. Неможливо переоцінити її роль в інституційному становленні пострадянської української соціології молоді, яку вона відіграла на посадах заступника директора Державного інституту проблем сім'ї та молоді, завідувача відділу моніторингових досліджень соціально-економічних трансформацій Інституту економіки та прогнозування Національної академії наук України, голови правління ГО “Український інститут соціальних досліджень імені Олександра Яременка”, голови правління ГО “Центр “Соціальний моніторинг”.

З 2005 року і до останніх днів життя вона була головним редактором створеного нею одного з найкращих соціологічних наукових журналів “Український соціум”.

Свій великий творчий потенціал і блискучі організаторські здібності О.М. Балакірева проявила як керівник низки міжнародних дослідницьких проєктів, зокрема європейського проєкту ESPAD (The European School Survey Project on Alcohol and Other Drugs), проєкту BOOЗ – HBSC (Health Behavior in School-Aged Children). Саме вона керувала українською дослідницькою командою у проєкті Європейське дослідження цінностей (European Values Study – EVS).

Своєю творчою енергією, цілеспрямованістю, відданістю соціології Ольга Миколаївна робила величезний внесок у діяльність правління Соціологічної асоціації України, Комісії САУ з професійної етики соціолога. Назавжди запам'яталося те, як вона у різних, часом непростих ситуаціях демонструвала наукову принциповість, вміння дискутувати, відстоювати інтереси соціологічного співтовариства. Її переконлива позиція, її слово часто були вирішальними у пошуку та прийнятті рішень. Нам дуже і дуже не вистачає у нинішньому складному та драматичному сьогоденні, в умовах жорстокої російської агресії її мудрості, стійкості, неймовірної людської ширості.

Самовіддана та звитяжна праця Ольги Миколаївни відзначена низкою високих державних і міжнародних нагород і відзнак. Соціологічна асоціація України нагородила її своєю вищою відзнакою – медаллю імені Б. Кістяківського “За видатний внесок у розвиток соціології”.

Ольга Миколаївна Балакірева назавжди залишиться у нашій свідомості світлою, відкритою, талановитою людиною, яка у своєму недовгому житті встигла зробити дуже багато як дослідник, науковець, організатор і керівник, чиї дослідження та наукові праці суттєво збагатили соціологічну науку і освіту. Але не менше вона збагатила наші людські та професійні стосунки, наше ставлення один до одного, до свого професійного покликання. Вона залишається у нашій вдячній пам'яті взірцем моральної та професійної справжності. Пам'ятатимемо її із вдячністю та любов'ю.

В.С. Бакіров,
д-р соціол. наук, проф.,
академік НАН України,
Президент Соціологічної асоціації України

ПРО О.М. БАЛАКІРЕВУ – ЯСКРАВУ ЗІРКУ НАШОГО СОЦІОЛОГІЧНОГО СПІВТОВАРИСТВА

Ольга Миколаївна Балакірева посідала в нашому соціологічному співтоваристві особливе місце. І не лише тому, що багато років була головним редактором одного з небагатьох соціологічних журналів в Україні. Журналу цікавого та змістовного. Як багаторічний редактор академічного журналу знаю не з чуток, наскільки це непроста роль у тому багатогранному та безпроблемному процесі, який ми називаємо науковим життям. А якщо врахувати, що створення журналу ініціювала Ольга Миколаївна, то честь і хвала їй навіть тільки за це.

Проте це лише одна з багатьох яскравих сторінок у біографії Ольги Балакіревої. Вона була яскравим публічним соціологом. Як керівник опитувальних центрів вона мала безліч даних, аналіз яких соціологом О.М. Балакіревою на численних пресконференціях і круглих столах постійно привертав увагу вітчизняних і зарубіжних ЗМІ.

Як голова комісії з професійної етики, спадкоємицею якого стала Ольга Миколаївна, хотів би наголосити на її винятковій сумлінності та об'єктивності в оцінці дослідницької документації, яку представляли соціологічні центри для отримання висновку нашої комісії. Чесно маю визнати, що високопрофесійні експертні висновки, які готувала комісія під моїм формальним керівництвом, зазвичай остаточно оформляла Ольга Миколаївна.

Говорячи про її внесок у розвиток сучасної української соціології, не можна залишити поза увагою той найважливіший напрям наукової роботи, який був пов'язаним з участю дослідницьких колективів під її керівництвом у міжнародних проєктах «Світове дослідження цінностей» (World Values Survey – WVS) та «Європейське дослідження цінностей» (European Values Study – EVS). Завдяки її ентузіазму та дипломатичним здібностям керівники цих престижних міжнародних проєктів прийняли Україну як рівноправного

учасника, а українські вчені отримали безцінні дані міжнародних порівняльних соціологічних досліджень.

Я завжди дивувався, як Ольга Миколаївна все це встигає робити, будучи завідувачем відділу академічного інституту, що відповідає за виконання наукових тем і за координацію роботи співробітників відділу. Думаю, багато в чому завдяки тому, що в ній дивним чином поєднувалися чудова жіноча чарівність і, я б сказав, «чоловіча хватка» (у традиційному гендерному розумінні) у вирішенні ділових питань. В якомусь сенсі в ній втілювався сучасний ідеал психологічної андрогінності, коли в одній людині поєднуються найкращі жіночі та чоловічі психоемоційні риси. Саме таким людям, за прогнозами футурологів, належатиме провідна роль у майбутньому розвитку людства. Вона була зіркою нашого соціологічного співтовариства, яскраве світло якої назавжди залишиться з нами.

Є.І. Головаха,
д-р філос. наук,
директор Інституту соціології НАН України

ПАМ'ЯТІ СПРАВЖНЬОГО НАУКОВЦЯ

Із Ольгою Миколаївною доля звела мене майже 30 років тому. У ролі долі виступало керівництво Українського науково-дослідного інституту проблем молоді (УкрНДІ проблем молоді), де я на той час працював. З ініціативи О.О.Яременка та М.Ф.Головатого в структурі Інституту пропонувалося створити лабораторію соціологічних досліджень. Це було дуже на часі, оскільки відчувалася наочна потреба “підперти” пропозиції Інституту емпіричними дослідженнями. Часто-густо дискусії щодо вибору змісту та засобів реалізації державної молодіжної політики ставали суперечкою про смаки. Презентуючи структурну новачку, Олександр Олексійович на одному з інститутських заходів у листопаді 1992 р. назвав і кандидатуру завідувача лабораторією – О.М.Балакіреву з Харкова. Мені, на відміну від керівників і частини співробітників Інституту – вихідців із комсомольського апарату, це прізвище нічого не говорило. Науковий ступінь – кандидат соціологічних наук – свідчив про недавнє здобуття, тоді фахові соціологи переважно були зі ступенями в галузі філософських наук. Водночас директор наголосив, що Ольга Миколаївна опікувалася лонгітюдним дослідженням “Шляхи покоління”, що було опосередкованим визнанням неабияких організаторських здібностей і комунікабельності. Утім, створення нової лабораторії мимоволі опинилось у затінку значного заходу, яким тоді займався і Інститут, і кожен його працівник – міжнародної конференції “Проблеми соціального захисту молоді в умовах зміни суспільно-економічних відносин”. Оскільки мені працювати в УкрНДІ проблем молоді довго не довелося, то з лабораторією соціологічних досліджень і її завідувачою тоді більш-менш співпрацювати теж не довелося.

Однак організація роботи Інституту значною мірою орієнтувалася на залучення широкого кола науковців для проведення різнопланових досліджень. Тож так сталося, що з часом мене все більшою мірою залучали до опису результатів численних опитувань громадської думки. Зокрема, вже напередодні парламентських виборів 1998 р. Інститут (на той час вже Український інститут соціальних досліджень) і його соціологічна служба мали стійку репутацію вельми авторитетного закладу дослідження суспільних настроїв. Значна роль у цьому безумовно належала Ользі Миколаївні, зусиллями якої Центру соціологічних досліджень УІСД належала першість серед інших центрів Інституту. Дивлюся Програму інститутських читань за підсумками роботи в 1998 р. – з п’яти днів – два на презентацію здобутків Центру соціологічних досліджень. О.М.Балакірева стала правою рукою директора інституту завдяки своїй величезній працездатності та безумовному організаторському хисту. Без гучних гасел, тихою і часом малопомітною спокійною роботою вона відчутно сприяла трансформації економіста О.О.Яременка в неабиякого соціолога.

Ольга Миколаївна надзвичайно болісно сприймала достатньо поширений в українському суспільстві скепсис щодо результатів певних соціологічних досліджень. Вона завжди наголошувала, що професійну репутацію слід заслужити, а заслуживши, – берегти. На звернення щодо коректності польових досліджень, коли виникали певні сумніви в достовірності первинного матеріалу, завжди терпляче пояснювала зміст і особливості роботи інтерв'юерської мережі. Її можна було переконати у необхідності вдосконалення інструментарію дослідження, навіть якщо це породжувало певні проблеми у подальшому зіставленні одержаних результатів. Бувало, що зі свого боку просила пояснити аргументованість певних висновків. Особливо у тих випадках, коли ставилося загальне завдання описати всі статистично значущі розбіжності. Зрозуміло, що за відсутності відносин формального підпорядкування наше спілкування мало суто робочий і творчий характер. Тож починалося з незмінної пропозиції чаю або кави, неодмінно з вершками, навіть якщо від вершків постійно відмовлявся. Припускаю, що її підлеглим, імовірно, жилося трохи складніше, часом потерпаючи від вимогливості керівниці. Але ті з них, які за мірою власного професійного зростання виходили на самостійну ділянку роботи, певен, дуже багато узяли від стилю роботи Ольги Миколаївни.

Тривалий час перебував у складі Вченої ради Державного інституту проблем сім'ї та молоді (ще один етап історії УкрНДІ проблем молоді – УІСД) і можу сказати, що Ольга Миколаївна неодмінно демонструвала відповідальність і професіоналізм при підготовці та розгляді питань Вченою радою. Презентовані нею матеріали приймалися як такі, що заслуговують на безумовну довіру та підтримку. На усі запитання завжди надавалися вичерпні роз'яснення.

Коли у вельми спірній ситуації президентських виборів 2004 р. виникли сумніви у спроможності одержати об'єктивні результати внаслідок відмови значної частки виборців відповідати на запитання інтерв'юерів на виборчих дільницях, О.М. Балакірєва дуже болісно переживала суттєві відмінності у

підходах соціологів до цього явища. За її дорученням мені тоді довелося зіставляти фактичні результати голосування в областях з результатами екзит-полів, презентованими усіма провідними соціологічними центрами України, – розбіжності далеко за межами стандартної похибки підтверджували певну недовіру до соціологів.

В усіх ситуаціях, коли наочно виявлялося протиріччя між політичною доцільністю та науковою доброчесністю (а їх, на жаль, було чимало), Ольга Миколаївна незмінно ставала на бік наукової доброчесності. І у цьому спиралася на підтримку наукової спільноти. Один конфлікт 2005 р. між чинним на той час Міністром України у справах сім'ї, молоді та спорту Ю.О.Павленком і директором відомчого інституту О.О.Яременком чого вартий! Тоді переконливо з'ясувалося, що справжні науковці затребувані безвідносно формальних регалій і посадових позицій.

При цьому виявилася така риса О.М. Балакіревої, як справжнього лідера, – відповідальність за людей, які тобі повірили і за тобою пішли. Після дочасної втрати О.О. Яременка вона очолила колектив дослідників і організувала його роботу в дуже непростих умовах перебування вітчизняної науки у вельми занедбаному стані. Чимало ділянок вона “витягала” власними зусиллями та особистими контактами. Ольга Миколаївна мала вагомий і цілком заслужений авторитет серед науковців, не потребувала формальних регалій. На жаль, з її відходом у вітчизняній науці стає більше тих, хто відсутність справжнього наукового авторитету компенсує суто формальними показниками. Тому це непоправна втрата для нашої науки.

В.І. Мельниченко,
канд. іст. наук, доц.

ЛИСТ БЛИЗЬКІЙ ЛЮДИНІ...

Минув рік., а так складно повірити й досі в те, що Ви, Ольго Миколаївно, ніколи не відчините двері кабінету або не зателефонуєте (навіть не знаю, чи зможу колись видалити Ваш номер, мабуть що ні). Вас дуже не вистачає, тим більше в такий час, коли Ви могли знайти шляхи виходу з різних, іноді найскладніших ситуацій. У Вас завжди була відповідь, як не зразу, то завтра точно.

Моя робоча діяльність почалась із знайомства з Вами. Ви – мій перший вчитель у дорослому житті. Саме завдяки Вам я пішла вчитися на соціологію, оскільки Ви тоді так завзято, з такою цікавістю розробляли, кодували анкети, аналізували отримані дані, що це не могло не зачаровувати. Ви любили свою професію і вона Вам дуже личила. Саме завдяки Вам соціологія стала справою й мого життя. Вам я завдячую тим, що вмію зараз. Сьогодні радію з того, що встигла сказати Вам не тут у листі, а особисто, на Ваш минулий день народження (навіть пам'ятаю як тоді було спекотно). Ваш день народження – це завжди на столі перша величезна полуниця та черешня.

Згадую нашу першу сумісну поїздку за кордон до Будапешта. Ви як досвідчений мандрівник мали із собою хліб і сир (ми ж були голодні). Ви були в Будапешті безліч разів і мені здалося, що знаєте кожний куток у центрі міста. Ми стомлені після перельоту, все ж таки пішли гуляти, оскільки у Вас було бажання показати мені місто, яке Ви знаєте, а я в ньому вперше. Така ж ситуація повторювалась і в багатьох інших сумісних поїздках. Ви завжди були такою, ділилися всім, що знали самі.

Завжди любила наші “кофейні перемовини”, коли потрібно було вирішити якесь складне питання. І цього мені дуже не вистачає, оскільки в цих перемовинах (іноді й спір або й навіть на підвищених інтонаціях), але знаходилося те зерно, яке нам було потрібно. Ще раз дякую Вам за ці уроки життя! За Ваше бажання вкладати в мене свої знання та вміння! Це дуже цінно! І це теж я встигла сказати Вам особисто.

За весь час нашого знайомства було стільки подій, ситуацій, моментів, що потягне на монографію, але залишу їх собі, як добрий спогад і світлу думку про Вас. Ви пішли від нас “по-англійськи”, не прощаючись, хоча обіцяли, що повернетесь через два тижні. Тепер подальше – це суцільні два тижні.

Ви вчили мене писати тексти, аналізувати дані, бачити цікаве в цифрі, але цей текст до Вас, це найскладніше, що мені довелося коли-небудь писати.

Вас завжди мені бракуватиме!

Ви назавжди в моєму серці!

Люблю Вас!

Т.В. Бондар,

канд. соціол. наук,

директор ГО "Український інститут соціальних досліджень

імені Олександра Яременка"

Дуже важко писати в минулому часі про людину, яку знаєш близько 20 років... Свідомість досі відмовляється сприйняти факти та не сприймає того, що вже не будеш спілкуватись з Ольгою Балакіревою. Ровесниця по віку – це примушує сприймати свій власний вік та те, що життя така крихка категорія і потрібно цінувати кожен день, що дарується долею. Нестерпно розуміти, що доля може відмовити у подальшому спілкуванні такій харизматичній особистості, як Ольга, неможливості бути з рідними, однодумцями, колегами, друзями та тими, хто її знав. Такі рани заживають довго, якщо взагалі заживають. Її людські якості та висока експертиза, як фахівця є, як би це не сприймалось, як штамп, прикладом для наслідування.

Робота з нею була для мене стимулом для розвитку, розширення горизонтів знань. Для мене, людини з медичною освітою це надзвичайно цінно. Вимогливість та одночасно підтримка сприяли пізнанню нових для мене аспектів життя та його закономірностей і розширенню горизонтів. Спілкування та спільна робота з Ольгою в рамках дослідницьких проєктів були джерелом внутрішнього зростання. Її особистість була центром і душею колективів, яким пощастило з нею працювати. Мені завжди буде її не вистачати, не вистачатиме спілкування за філіжанкою кави та відвертих розмов про своє, особисте... Востаннє ми в кінці жовтня 2021 року збиралися зустрітись для такого неформального спілкування.

Колега, ровесниця, мати, дружина, бабуса, науковець – вона у всіх якостях була перфектною.

Гештальт не закритий і ніхто не замінить її... Сумно.

Тетяна Тарасова

ДЛЯ НЕЁ НЕВОЗМОЖНОГО БЫЛО МАЛО...

Посвящается памяти Ольги Балакиревой.

Эйфория детства. Наша компания друзей из 5-В и 5-А классов сложилась в 1967 году; её костяк ничто не могло разрушить – семеро девчонок и парней, где Оля (тогда) Коломурди была одной из заводил и “вечным магнитом” приключений. Вместе гуляли в наших дворах, в выходные ходили пешком на вылазки из Харькова в Песочин к нашей “классной” Зое Тихоновне.

В любимой 65-й школе каждый хотел сидеть с умницей Олей за одной партой, мы вместе “комсомолили” в классе и школе, обожали географию, алгебру и геометрию, историю, литературу и физ-ру (в 10 классе, перед выпускными экзаменами, тайком от родителей прыгали с парашюта – не зря же в секцию ходили!). Никогда серьезно не ссорились, и первое горе (спортивную травму друга Генки) пережили вместе; но только Оля помогала ему почти 40 лет! Так мы выросли, сложились наши жизненные ценности и дружеская преданность.

Воздух юности. Как и все из нашей команды, мы с Олей с первой попытки поступили в ХГУ: она – на механико-математический, я – на истфак. Студенческие годы только сблизили и обогатили нашу дружбу: учеба, колхоз и субботники, турпоездки, художественная самодеятельность, особая доверительность в личных чувствах...

Оля блестяще училась и органично влилась в комсомольские будни факультета и вуза (что позже дало старт ее общественной карьере)! Это была её стихия, простор для оттачивания сильных лидерских качеств и невероятной целеустремленности. Я уверена, что весь период и стиль поствузовской работы логично подготовил Ольгу Балакиреву к будущей карьере профессионального социолога. Что и состоялось в процессе её обучения в аспирантуре в Москве под руководством выдающегося ученого М.Х. Титмы.

Наконец, должна сказать, Олечке была присуща истинная эмпатия, безразличие, умение жертвовать и беззаветно любить – родителей, брата, племянниц, мужа, сына, внуков и близких друзей! Это редкое человеческое качество, именно потому так остро чувствуешь безвременную утрату этого дорогого ЧЕЛОВЕКА.

Уроки зрелости.

В этом мемориальном эссе я не буду излагать профессиональную биографию Ольги Николаевны Балакиревой, она хорошо знакома коллегам и друзьям. Известный в Украине и мире ученый-социолог, глубокий исследователь, классный организатор творческих научных коллективов! Она сумела своей жизнью и деятельностью многим из нас дать “уроки” достижения целей и успеха.

Во-первых, обладая мощным чутьём современного, прогрессивного, Ольга не случайно и очень успешно занялась проблемами социологии образования, молодежи и детства, политики. Проводимые под ее руководством КСИ и лонгитюды внесли огромный вклад в эти отрасли науки.

Во-вторых, она находила время на преподавание в высшей школе в Харькове и Киеве, и привлекла в практическую социологию немало талантливой молодежи.

В-третьих, её неистощимый организаторский потенциал был успешно реализован при становлении и развитии Социологической ассоциации Украины, в процессе консолидации профессиональных социологов Украины.

В-четвёртых, хочу подчеркнуть, что научное общение с Ольгой Балакиревой сыграло немалую роль в том, что свою докторскую диссертацию в 1993/95 гг. я сориентировала на социологию образования.

Наконец, в-пятых, Оля была невероятно цельным и организованным человеком, в ней гармонично сочетались образ изысканной, стильной, чуткой женщины и энергичного, целеустремленного труженика “нивы” науки.

Вот почему это посвящение я назвала “ДЛЯ НЕЁ НЕВОЗМОЖНОГО БЫЛО МАЛО”.

Л.Н. Герасина,

д-р социол. наук, проф.,

профессор кафедры социологии и политологии

Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого

ПРО ОЛЕЧКУ БАЛАКІРЄВУ З ЛЮБОВ'Ю ТА ВДЯЧНІСТЮ ЗА ДРУЖБУ

Наші друзі – це подарунок долі. Справжніх друзів не буває багато. Я безкінечно вдячна своїй долі за те, що вона подарувала мені дружбу з Ольгою Миколаївною Балакіревою.

Я познайомилася з нею у 1986 році, коли Ольга Миколаївна (на той час секретар Харківського обласного комітету комсомолу по роботі з учнівською та студентською молоддю) запропонувала мені очолити соціологічну групу обкому ЛКСМУ. Як з'ясувалося пізніше, їй порадив звернутися до мене один з керівників Держинського райкому комсомолу, на прохання якого ми з університетськими колегами-соціологами провели декілька досліджень з молодіжної проблематики. Можливо, без рекомендації людини, ім'я якої я не знаю, не було б моєї зустрічі та багаторічної дружби з Ольгою Миколаївною.

Перше дослідження обкомівської соціологічної групи, до роботи якої я залучила співробітників кафедри соціології та соціологічної лабораторії Каразінського університету (тоді Харківського державного університету імені Максима Горького) було присвячено вивченню повсякденних практик, ціннісних орієнтацій і життєвих планів вихованців дитячих будинків Харкова й області. Ольга Миколаївна за можливості долучалася до всіх етапів його підготовки, організації та проведення: від розробки програми та методики дослідження до аналізу отриманих результатів і формулювання рекомендацій. Нашу групу приємно вразило те, що на основі цих рекомендацій за ініціативи Ольги Миколаївни було створено план роботи відповідного відділу обкому комсомолу з досліджуваною нами вразливою групою підліткової молоді. Більше того, на наших подальших зустрічах вона розповідала мені про те, що вдалося, а що не вдалося реалізувати з цього плану. З таким ставленням до результатів соціологічних досліджень ми тоді ще не стикалися (і зараз зустрічаємося дуже рідко).

На мою думку, безпосередня участь Ольги Миколаївни у проведенні зазначеного дослідження була потужним поштовхом до її професійної переорієнтації. Звичайно, вона і раніше, будучи студенткою мехмату нашого університету та очільницею комсомольської організації цього факультету, мала змогу стикатися з діяльністю університетської соціологічної лабораторії, яка проводила дослідження серед студентської молоді Харкова та України в цілому.

Перше знайомство Ольги Миколаївни із соціологією, як вона згадувала, відбулося завдяки Валентині Іларіонівні Астаховій, яка тоді викладала на мехматі одну із суспільних дисциплін. Вона була дотична до зазначених досліджень і не могла не звернути на них увагу надзвичайно активної студентки-комсомолки Ольги Балакіревої. Свого часу саме Валентина Іларіонівна і мене – студентку 4-го курсу філологічного факультету – долучила до соціологічних студій, визначивши тим самим мій шлях до професії соціолога.

Ми з Ольгою Миколаївною часто говорили про те, як багато у нас спільного: одна і та сама *alma mater* – Харківський університет, одна і та сама Наставниця – Валентина Іларіонівна Астахова, один і той самий Учитель – Олена Олександрівна Якуба. Коли Ольга Миколаївна сказала мені, що захопилася соціологією і хоче надалі працювати саме в цій галузі, я порадила їй звернутися до О.О. Якуби. Після декількох зустрічей з Оленою Олександрівною, яка, як згадувала Ольга Миколаївна, прочитала для неї особисто короткий, але надзвичайно насичений курс лекцій з теорії та історії соціології, вона остаточно вирішила займатися соціологічною наукою і в 1988 році вступила до аспірантури кафедри соціології Інституту молоді у Москві. Незважаючи на цю обставину, наше спілкування з Ольгою Миколаївною не переривалося, оскільки вона досить часто приїжджала до Харкова, щоб побачитись із сином і батьками, з якими ми жили в одному будинку та навіть в одному під'їзді, тож вона часто заходила в гості і до мене.

Під час навчання в аспірантурі Ольга Миколаївна долучилася до всесоюзного дослідницького проєкту "Шляхи покоління", керівником якого був один з першопрохідців застосування методу лонгitudного дослідження в радянській соціології відомий естонський соціолог професор Мікк Тітма. Наша кафедра соціології була одним із співвиконавців цього проєкту. Саме ця обставина зумовила наше понад тижневе щоденне спілкування з Ольгою Миколаївною в маленькому естонському містечку (його назву я не ризикую відтворити) поблизу Таллінна, де відбувалася чергова робоча зустріч учасників зазначеного дослідження. Ця зустріч проходила у незвичному режимі. Справа в тому, що саме у цей час (з 25 по 29 (чи 30) травня 1989 року) відбувався I з'їзд народних депутатів СРСР, засідання якого вперше в історії Радянського Союзу наживо транслялися по телебаченню. Звичайно, ми щодня з ранку до вечора не відходили від телевізора, спостерігаючи за

політичними баталіями на з'їзді. З огляду на це, засідання, заради яких ми зібралися, проводилися вночі. У цих умовах ми з Ольгою Миколаївною були разом практично щохвилини. Саме за цей тиждень ми краще пізнали одна одну: що нам цікаво, чого ми прагнемо, що найбільше цінуємо в житті. Саме тоді, як я сьогодні розумію, наша взаємна симпатія переросла в дружбу, яка засновувалася не тільки і не стільки на спільних професійних інтересах, скільки на духовній близькості, однакового ставленні до життя та людей. Мені імпонували її особистісні якості, заворожувала здатність миттєво реагувати на певну (іноді дуже складну) ситуацію, знаходити єдине правильне вирішення непростих проблем. Ольга Миколаївна ніколи не соромилася ставити запитання, коли чогось не розуміла або не знала; ніколи не намагалася здаватися найрозумнішою; з вдячністю сприймала поради та зауваження щодо своїх публікацій або проєктів керованих нею колективів. І все це про людину величезного інтелекту, неймовірної творчої енергії, неперевершеного організаційного таланту та дивовижної працездатності.

Я була свідком того, скільки зусиль треба було докласти Ользі Миколаївні,

щоб разом з О.О. Яременком заснувати та протягом багатьох років керувати такими визнаними нашою професійною спільнотою та суспільством дослідницькими установами, як ГО "Український інститут соціальних досліджень", (нині – імені Олександра Яременка), та ГО "Центр

"Соціальний моніторинг"; очолювати один з відділів ДУ "Інститут економіки та прогнозування НАН України"; проводити масштабні, зокрема міжнародні, дослідження; читати лекції студентам Київського національного університету імені Тараса Шевченка; бути головним редактором журналу "Український соціум" та членом редколегій інших соціологічних видань; бути членом Правління Соціологічної асоціації України, головою Київського відділення САУ та головою Комісії з етики САУ; організовувати та брати участь у численних наукових конференціях і семінарах загальнонаціонального та міжнародного рівня; проводити майстер-класи в межах роботи Школи молодого соціолога САУ; виступати на радіо й телебаченні тощо. Вітаючи Олечку (так я звичайно зверталася до неї) з ювілейною датою, я запропонувала їй вступити до групи анонімних трудовоголіків, оскільки її трудовий ентузіазм просто зашкалював.

Серед численних талантів Ольги Миколаївни для мене особисто найбільш значущими є її таланти любові (до свого чоловіка, сина, онуків) та дружби. Я вважаю, що ці таланти є спорідненими, адже людина, яка не володіє талантом любові, навряд чи може бути справжнім другом, і навпаки. Більше того, ми любимо людей, з якими нас пов'язують близькі дружні стосунки. Такі стосунки були у нас з Ольгою Миколаївною, Олечкою Балакіревою. Її дружба і любов до мене проявлялась і в чомусь більш значущому, і в чомусь менш значущому, в якихось, здавалося б, дрібничках. Хоча такий розподіл є досить умовним. Як визначити, що є більш значущим для тебе, а що менш значущим; що є більш важливим для твого життя, а що менш важливим; у чому насамперед виявляється те, що ми називаємо дружбою.

Ось кілька прикладів того, що привнесла в моє життя Ольга Миколаївна Балакірева. Завдяки моїй участі в роботі соціологічної групи Харківського обкому комсомолу (власне, завдяки Ользі Миколаївні) я долучилася до проведення досліджень на замовлення республіканських комсомольських органів. Це зумовило мою участь у роботі групи соціологічного супроводу I Всесоюзного зльоту студентів у листопаді 1989 року. Враження від цієї події залишилися зі мною на все життя: виступи першого (і останнього) президента Радянського Союзу М. Горбачова, голови уряду СРСР М. Рижкова, голови Комітету СРСР з освіти Г. Ягодіна, першого секретаря ЦК ВЛКСМ В. Мироненка; знайомство з ведучими надзвичайно популярної тоді телепрограми "Взгляд" Владиславом Листьєвим, Олександром Любимовим та Дмитром Захаровим, які знімали на зльоті свою чергову передачу. Найбільш вражаючими та незабутніми були дві зустрічі, які не були передбачені офіційною програмою зльоту, а ініційовані його учасниками – студентами. Це зустріч з опальним академіком і правозахисником Андрієм Сахаровим та зустріч з опальним політиком Борисом Єльциним. Ці зустрічі були для мене справжнім потрясінням, особливо зустріч з А. Сахаровим, який, спілкуючись з нами, тими, хто зміг протиснутися в одну з аудиторій МДУ ім. М. Ломоносова, зокрема, говорив про необхідність значного підвищення ролі соціології у демократизації суспільства. Уклінно дякую Ользі Миколаївні за такий царський подарунок – зустріч з людиною, яку називали совістю радянської інтелігенції.

Ще один приклад. Протягом кількох років я була членом Вищої атестаційної комісії МОН України із захисту дисертаційних робіт з філософії, політології та соціології і мала практично кожного місяця приїжджати на її засідання. Іноді до цього додавалися 1–2 поїздки до столиці на конференції, наради тощо. Засідання зазвичай розпочиналися о 10-й годині ранку. Щоб встигнути на них, я їхала нічним потягом, який прибуває до Києва о 6-й годині ранку. Ольга Миколаївна наполягла на тому, щоб протягом трьох годин до початку певного заходу я була у неї вдома. Я дуже переймалася через ті незручності, які спричиняли їй мої ранкові візити, особливо коли я через

хворобу мала додержуватися дуже жорсткої дієти. Але як це було зворушливо, коли кожного мого приїзду до Києва на кухні квартири № 63 будинку 9-а по вулиці Л. Первомайського о 7-й годині ранку на мене чекав мій неймовірно смачний дієтичний сніданок. Це було проявом не тільки ставлення Ольги Миколаївни до мене, але ще й такого її таланту, як талант кухаря.

Коли 25 квітня 2019 року, в день мого ювілею, о пів на сьому ранку мене розбудив дзвінок у квартиру і я побачила на її порозі незнайомого чоловіка з величезним букетом троянд і різнокольоровими повітряними кульками, які, як виявилось, були від Ольги Миколаївни, я вирішила, що таким чином вона "помстилася" мені за численні ранкові візити до неї. Я, звичайно, жартую. Насправді перше вітання у ювілейний день народження, отримане від Ольги Миколаївни, було приємним до сліз.

Неможливо не згадати про неймовірну жіночність Олечки, те, якими яскравими фарбами засяяла ця особливість натури моєї подруги, коли у її житті з'явився Микола Павлович. Пам'ятаю, як восени 2006 року ми з Ольгою Миколаївною сидимо в актовій залі МДУ, де проходив черговий конгрес російських соціологів (до 2014 року у нас були більш-менш нормальні професійні стосунки з ними), і вона мені говорить:

"Я ще нікому про це не говорила: я закохалась". А потім довго розповідала мені про Миколу Павловича. Я дуже вдячна йому за те, що він додав життю Ольги Миколаївни смак жіночого щастя, що її очі світилися любов'ю, що у неї, крім професійного життя, яким вона дуже дорожила, знов з'явилося особисте життя, яким вона дорожила не менше, а, може, й більше, ніж професійним.

Величезну любов і ніжність Олечка віддавала своєму сину та онукам, іноді жаліючись мені, що відчуває свою провину перед ними за те, що не може присвячувати їм стільки часу, скільки їй хотілося б.

Я думаю, що кожна людина відчуває провину перед своїми близькими та друзями (цитую мовою оригіналу) "за то, в чем был и не был виноват". Свою провину перед Ольгою Миколаївною я насамперед вбачаю у тому, що не змогла умовити, змусити її довести до кінця та захистити докторську дисертацію. Звичайно, і без ступеня доктора соціологічних наук вітчизняна професійна спільнота та закордонні колеги-соціологи сприймали (і сьогодні сприймають) її як науковця найвищого рівня кваліфікації, фахівця з величезним креативним потенціалом. Мені прикро, що цей потенціал не був використаний навіть наполовину. Я маю право це стверджувати, оскільки добре знаю її дисертаційну роботу. Справа у тому, що для її написання Ольга Миколаївна була "прикріплена" до кафедри, якою я маю честь керувати. Зазвичай вона приїжджала до нас на 2–3 дні, протягом яких ми чи удвох з нею, чи більш широким колом співробітників кафедри, чи на її засіданнях і теоретичних семінарах обговорювали основні ідеї дисертаційного дослідження Ольги Миколаївни, у фокусі уваги якого була проблема ВІЛ-інфікування як соціальної епідемії. З цієї проблематики Ольга Миколаївна

мала не тільки потужну емпіричну базу, але й надзвичайно цікаві та оригінальні теоретичні напрацювання, які, на мою думку, могли стати фундаментом нової галузі соціологічного знання – соціології соціальних епідемій. Така соціологічна теорія середнього рівня була б сьогодні, як то кажуть, на часі. Я неодноразово говорила Ользі Миколаївні про те, що вона може стати засновницею нової теорії. Але... Не сталося... З яких причин, я достеменно не знаю. На мої запитання про захист вона зазвичай відповідала: "Немає часу, дуже багато роботи".

Олечко, дорога моя подруго, пробач мені також за те, що я, можливо, була недостатньо наполегливою, вмовляючи тебе звернутися до лікарів, коли з'явилася та клята хвороба.

Коли 8 квітня минулого року Тетяна Бондар зателефонувала мені і сказала, що ти пішла із життя, у мене перехопило горло і я відчула, що начебто не стало частинки мене самої. Олечко, мені дуже не вистачає тебе, не вистачає нашого спілкування, наших бесід про все і ні про що, не вистачає твоїх завжди мудрих порад, не вистачає твоєї дружби. Дякую тобі за неї. Наша дружба у пам'яті мого серця, і поки воно б'ється, ти зі мною.

Людмила Сокурянська
д-р соціол. наук, проф.

ВІДДАНА СПРАВИ, ВІДКРИТА ЛЮДЯМ

(пам'яті Балакіревої Ольги Миколаївни)

Життя дарує нам зустрічі з людьми, які залишають світлий слід на довгі роки. Такою для мене завжди буде Ольга Миколаївна Балакірева.

Перша зустріч відбулася в далекому 1996 р. у її рідному Харкові на науковій конференції в стінах “Народної української академії”. Обговорювали питання працевлаштування молоді. Я пам'ятаю, як анонсували, представляли, сприймали виступ запрошеної науковиці, своєї землячки організатори та учасники конференції. Виступ був надзвичайно глибоким, результати дослідження аргументованими. Все це не могло не задовольнити очікування присутніх. З того часу я завжди чекала на виступи шановної Ольги Миколаївни, формуючи для себе певний професійний стандарт роботи з даними, проголошення результатів дослідження та їх коментування.

У наукових колах Ольга Миколаївна завжди була безперечним авторитетом, своєрідним гарантом якості та еталоном професійної етики. До її думки та оцінки дослухалися знані наукові авторитети, її участь у наукових подіях посилювала їх значущість.

Проте вона мала дивовижну здатність – підтримувати своїх колег у наукових ініціативах, особливо коли це стосувалося просування соціологічної думки в регіонах. Мені пощастило, що проєкт міжнародної науково-практичної конференції за підтримки Європейського Союзу в Україні “Молодь в умовах нової соціальної перспективи” мав щорічну підтримку як ГО “Український інститут соціальних досліджень імені Олександра Яременка”, так і шановної Ольги Миколаївни зокрема. З 1998 р. кожного травня завдяки плідній співпраці нам вдалося презентувати актуальні результати досліджень, проведених дослідницьким колективом Інституту. Підтримка, повага до нашого

скромного внеску, поради та консультації О.М. Балакіревої є безцінними. Вони свідчать про високий рівень моральності, відкритості, бажання бути всюди, допомагати кожному, хто потребує. Наша розмова після травневої конференції 2021 р., яка проходила в онлайн-режимі, за участі колег з різних міст і країн, людей з різними статусами – від дипломатів до Державного секретаря Кабінету Міністрів України, відомих вчених і педагогічних

працівників, які в період пандемії опинилися перед викликами, на які треба було шукати відповіді, була як ніколи теплою. Я вперше почула від людини, яка для мене залишається непересічною та професійно недосяжною, слова високої оцінки та захоплення справою, якій я слугую. Саме рівень високої загальної культури, поваги до людей, бажання бути корисною та підтримувати тих, хто, можливо, відчуває себе недостатньо впевненим у присутності авторитетних фахівців відрізняв її від інших.

Ольга Миколаївна Балакірева – неперевершений керівник. Разом з О.О. Яременком вони створили унікальну дослідницьку структуру, діяльність якої відповідає високим стандартам, базує свою роботу на засадах професійної етики. Ці складові є безумовними і пояснюють успішність проєктної діяльності Інституту як з національними, так і західними партнерами.

Колектив ГО “Український інститут соціальних досліджень імені Олександра Яременка” – це молодь, тому девіз колективу – *навчатися та комунікувати*. Саме цим процесам Ольга Миколаївна приділяла особливу увагу. Навчалася із задоволенням сама та створювала умови для навчання своїм підлеглим. Завершенням будь-якого відрядження традиційно ставало обговорення нової інформації, проблемних позицій, пошук варіантів подолання викликів. Сама Ольга Миколаївна працювала у високому темпі, такого ж і очікувала від колективу. Вимоглива до себе, професійна, принципова, справедлива, чутлива до запитів колег. Такою була завжди. Такою знали, поважали, цінували, любили... І вона відповідала своїм колегам взаємністю.

Надзвичайно цінувала традиції Інституту, особливо святкування Нового року. Напевно, в цей час, дивлячись на традиційні “капусники”, відігрівалася серцем, згадувала і свої молоді літа, раділа за своїх підопічних, життєва дорога яких їй була небайдужа.

23 вересня. Ця дата об’єднувала нас по-особливому. Це – день народження моєї доньки та її сина. Завжди вітали й бажали одна одній материнського щастя. Вона була чудовою мамою та неймовірною бабусею, тактовною свекрухою. Все встигала, все пам’ятала, завжди була поруч у житті своїх близьких та рідних.

Якою буду її пам’ятати? Такою, що раділа квітам, ніяковіла від компліментів, із захопленням розповідала про дітей та онуків і була неймовірно потужна в професії.

О.М. Дікова-Фаворська,

д-р соціол. наук, проф.,

професор кафедри суспільно-гуманітарних дисциплін,

Житомирський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти

ГЛИБОКЕ ВІДЧУТТЯ ВДЯЧНОСТІ ТА ВТРАТИ

Саме такі відчуття викликала звістка про втрату Ольги Миколаївни Балакіревої. На жаль, не знали навіть, що вона хворіла... “Сумна звістка” – кажуть у таких випадках, але це нічого не пояснює. Ні-чо-го...

Глибока особиста втрата. Втрата для науки, суспільства, соціологічної спільноти. Все це так. Але перебиває все – відчуття втрати унікальної людини. Доброї, світлої, сильної...

Здається, що вона – харків’янка на всі сто відсотків. Жила і працювала в столиці, але коли поверталася до Харкова, було враження, що вона ніколи нікуди не виїжджала: тут були друзі, професійні зв’язки, проекти, план, рідні вулиці, університет...

Не можу навіть пригадати, коли особисто для мене в житті з’явилася Ольга Миколаївна. Стійке відчуття, що вона була завжди. Як частина життя, невід’ємна частина. Так сталося, що вона була пов’язана з нашою родиною. Точніше – родинами: академічною (того закладу, який ми побудували на початку 90-х років) та власною (яка завжди була пов’язана з класичним Харківським університетом).

Що залишиться у пам’яті: насамперед, людяність і підтримка, вміння вельми поважно ставитися до професії, до справи, але при цьому ще завжди бачити людину. Заклопотана безліччю справ і проєктів, вона знаходила час приїхати до нашого закладу освіти для участі у щорічних наукових міжнародних форумах, які присвячено проблемам освіти, приїжджала підтримати власним науковим авторитетом, поділитися думками щодо певних аспектів розвитку сучасної освіти... Завжди усміхнена, позитивна, скромна. Завжди – зі словами вдячності або навіть і з квітами для своїх університетських викладачів...

Кожне речення, абзац цього співчуття закінчується трикрапкою... ані голова, ані рука не готові поставити крапку. Ніяк. Слів підібрати неможливо. Жодне з тих, що відповідають ситуації, не про неї, не для неї.

Сподіваємось, що в пам’яті, в науці, в спогадах і ділах Ольга Миколаївна буде з нами довічно. Чи можливо це сьогодні? Важко відповісти. Проте інакше не повинно бути, бо стільки світла та добра, скільки вона залишає по собі, забути неможливо.

*Від академічної спільноти Харківського гуманітарного університету
“Народна українська академія” та родини Астахових,
К.В. Астахова,
д-р іст. наук, проф.,
ректор Харківського гуманітарного університету
“Народна українська академія”*

СВІТЛИЙ ПАМ'ЯТІ ОЛЬГИ МИКОЛАЇВНИ БАЛАКІРЕВОЇ

Є люди, світло від яких йде нескінченно довго, як від зірки у безкрайому Всесвіті. Може, сама зірка і згасла, але ми бачимо і відчуваємо її присутність, її місце у своєму маленькому космосі ще довго. І поки ми живемо, це світло перебуває з нами, стаючи осердям нашого життя. Час не владний над цим трансцендентним зв'язком. Ольга Миколаївна рано відійшла у засвіти, але залишила по собі надзвичайну кількість гарних справ (до того ж у різних ділянках нашого існування), які володіють статусом соціального визнання та вдячності. Вона ніколи не працювала тільки на себе; можливо, з цієї книги спогадів про неї і утвориться мозаїкове панно, помережене безліччю добрих справ і вчинків. Те, що Ольга Миколаївна роками очолювала Комітет з професійної етики Соціологічної асоціації України, свідчить про її кришталеву чистоту з бездоганною фаховою репутацією із загостреним почуттям справедливості.

Мені не довелося бути в колі найближчих друзів і колег Ольги Миколаївни, ми лише зрідка зустрічалися, але ці поодинокі зустрічі завжди були зігріті теплом її серця, щирістю і прагненням робити щось корисне і важливе для нашої академічної спільноти, для України. Гідне подиву і пошани все те, що вона зробила для плідного розвитку соціології в нашій країні. Тому пам'ятаймо її, хай вона залишиться зіркою-дороговказом для нас, а ми передамо нашим наступникам, українській соціологічній молоді, те найцінніше, що нам заповіла Ольга Миколаївна Балакірева всім своїм життям і творчістю.

Н.Й. Черниш,
д-р соціол. наук,
професор кафедри соціології
Львівського національного університету імені Івана Франка

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ПЕРЕД ЛЮДЬМИ ЯК ПРОЯВ ВИСОКОГО ПРОФЕСІОНАЛІЗМУ

Просто не віриться, що вже немає серед нас Ольги Миколаївни Балакіревої – людини, яка невгомно генерувала свою і нашу активність. Часом у людей настає звичайна фізіологічна втома від праці або інших форм людської активності, професійне вигорання тощо. Але це не про Ольгу Миколаївну – неймовірно оптимістичну трудівницю, яка для багатьох з організаторів соціологічної науки слугувала взірцем невтомного, наче вічний двигун, лідера чималого колективу науковців відділу моніторингових досліджень соціально-економічних трансформацій ДУ “Інститут економіки та прогнозування НАН України”, ГО “Український інститут соціальних досліджень імені Олександра Яременка” і ГО “Центр “Соціальний моніторинг”.

І хоча вже давно (понад 30 років) знаю Ольгу Миколаївну, але сповна зміг відчувати й оцінити її науково-організаційну хватку та людську чуйність під час моніторингових досліджень соціетальних (загальносистемних) змін українського суспільства (1992–2022 рр.). Саме від неї я отримав в цей час надійну товариську підтримку другого етапу досліджень, яке тривало близько 20 років. Разом з нею ми здійснили 17 хвиль дослідження психосоціальних змін в українському суспільстві (2002–2021 рр.), в тому числі останню хвилю нашого з нею дослідження, здійснену в листопаді 2021 р. в межах участі України в проєкті “Євробарометр”.

29 листопада 2019 р. Ольга Миколаївна взяла участь у презентації авторської монографії “Українське диво: від депресії до соціального оптимізму”, в якій було викладено прогностичні очікування радикальних змін психосоціальної поведінки країни у найближчі 3 роки (див.: онлайн-квест “Від імажинеру до технологій постмодерної сучасності” – <https://www.youtube.com/watch?v=qH5EY0TfqU0>). Лише додам, щоразу, по завершенні чергової хвилі досліджень, ми з Ольгою Миколаївною з нетерпінням очікували на обробку емпіричних даних, щоб переконатись у реалістичності нашого з нею прогнозу. Шкодую, що вона так і не дочекалася квітня 2022 р., коли чергова хвиля дослідження, здійснена спільно з європейською асоціацією “Геллап Інтернейшнл” як порівняльна з результатами психосоціальних досліджень в Австрії, засвідчила остаточне зрушення українських показників у напрямі прогнозованих.

Гадаю, не помилюся, якщо скажу, що навряд чи ми зможемо знайти в Україні людину, яка б акумулювала в собі більший дослідницький досвід, ніж Ольга Миколаївна Балакірева. Адже крім “базових”, обов’язкових академічних досліджень, що здійснювалися під її керівництвом відділом моніторингових досліджень соціально-економічних трансформацій ДУ “Інститут економіки та прогнозування НАН України”, вона організовувала чимало досліджень щодо міжнародних організацій, які здійснювалися ГО “Український інститут соціальних досліджень імені Олександра Яременка” і ГО “Центр “Соціальний моніторинг”. Не бракувало також в її порядку денному й електоральних досліджень.

Висока інтенсивність науково-організаційних завдань потребувала неймовірної напруги фізичних і моральних сил. Навіть не можна собі уявити, наскільки ущільненим був щоденний графік нашої Ольги Миколаївни. І при всьому цьому вона не полишала можливості для науково-творчого підходу. Зізнаюсь, що саме ця її риса характеру “спрацювала” на її згоду і участь у реалізації спільної ініціативи щодо конструювання та апробації нового, адекватного інформаційному суспільству і постмодерному часу, методу оцінювання компетентностей державних службовців, в основі якого було закладено “метод логічного квадрату” Пола Лазерсфельда, соціолога Колумбійського університету (США). З використанням розробленої методики було здійснено два соціологічні дослідження, результати яких викладено у науковій статті: Афонін Е.А., Балакірева О.М. Функціональна і компетентнісна готовність державних службовців України до здійснення публічного адміністрування в умовах демократії. *Український соціум*. 2015. № 1 (52). С. 7–22. <https://doi.org/10.15407/socium2015.01.007>; науковій монографії: Модернізація економічної політики розвитку сфер діяльності та ринків : у 4-х частинах / НАН України, ДУ “Ін-т екон. та прогнозув. НАН України”. Київ, 2020 (електронне видання). Ч. 4: Оцінювання функціональної та компетентнісної спроможності державних службовців: досвід і перспективи: монографія / за ред. канд. соціол. наук О.М. Балакіревої; НАН України, ДУ “Ін-т екон. та прогнозув. НАН України”. Київ, 2020. 226 с. URL: <http://ief.org.ua/docs/mg/334.pdf>.

При всій своїй, як ми бачимо, зайнятості Ольга Миколаївна була надзвичайно активним популяризатором соціологічної науки. Багато знають її саме через виступи на наукових конференціях та у засобах масової інформації з популяризацією результатів соціологічних досліджень. З перших днів заснування Української школи архетипіки (2010 р.) вона активно підтримала цей науковий формат. Стала надійним партнером в організації моніторингових досліджень школи й організації її щорічних наукових заходів. У межах висвітлення результатів роботи цієї школи була опублікована і проіндексована в наукометричних базах WoS її остання наукова стаття в Південній Кореї: Afonin E., Balakireva O., Omelyanenko V., Klymenko I., Korchak I.

Information & Analytical Support of Civil Servants Professional Competencies Monitoring Studies. *International Journal of Computer Science and Network Security*. January 2022. Vol. 22. No 1. P. 672–678. URL: http://paper.ijcsns.org/07_book/202201/20220188.pdf

Ольга Миколаївна Балакірева залишила після себе помітний слід у соціологічній науці. І найпереконливішим індикатором значущості її внеску є те, що закладені нею наукові підходи й науково-організаційні методи соціологічних досліджень мають перспективу, адже продовжуватимуться її послідовниками!

Е.А. Афонін,
д-р соціол. наук, проф.

ЛИШЕ ДЕКІЛЬКА ЗУСТРІЧЕЙ...

Був прохолодний квітневий ранок. Провівши дистанційний урок англійської зі своєю ученицею з Вінниці, я вирішила ознайомитися з новими дописами в групі “Академічна соціологія”. Після 24 лютого читання стрічки новин у фейсбуці стало для мене чи не єдиним способом підтримання зв’язку з колегами.

Мою увагу відразу привернула велика світлина Ольги Миколаївни. Я спершу подумала, що в неї, мабуть, день народження, і подумки почала шукати слова для привітання. Але, відвівши на мить погляд від світлини й побачивши те, що було над нею написано, я з невимовним сумом зрозуміла, що привітати Ольгу Миколаївну нам уже не судилося...

Кілька разів я перерхувала цю скорботну звістку. Сергій Дембіцький, засновник та адміністратор групи, писав про те, що Ольга Миколаївна відійшла у засвіти... Біль, співчуття, звернення до колег із проханням підтримувати проекти, започатковані та втілені в життя Ольгою Миколаївною... Згадка про “Український соціум” – часопис, головним редактором якого вона була впродовж двадцяти років.

Я читала ці рядки, змушуючи себе повірити в те, що фізично Ольги Миколаївни більше немає з нами. А зі світлини на мене дивилася молода вродлива жінка, з пишним руським волоссям і світлими очима, убрана в елегантну чорну сукню. І тільки коротенька чорна стрічка в правому нижньому кутку сповіщала про безмірну втрату.

Душа сповнилася глибоким смутком...

Мені пощастило читати статті Ольги Миколаївни, слухати її виступи та інтерв’ю. Проте “наживо” зустрітися з нею я змогла лише декілька разів. Це було на Панінських читаннях в Інституті соціології НАН України, на семінарі з Європейського соціального дослідження в Київському національному університеті імені Тараса Шевченка, на круглому столі в Національному медіа-центрі “Територія реформ”. Я бачила Ольгу Миколаївну також на презентації відомої монографії “Українське диво. Від депресії до соціального оптимізму”, авторами якої є Едуард Афонін та Андрій Мартинов. Пам’ятаю її виступ на конференції з класових досліджень, яку організувала наша колега з Інституту соціології НАН України Олена Симончук, а також доповідь, присвячену вибірковим дослідженням серед важкодоступних груп населення. Ця доповідь була виголошена на круглому столі з нагоди 70-річчя Миколи Чурилова.

Мене в Ользі Миколаївні захоплювало все: працездатність і професіоналізм, вимогливість і організаторський талант, доброзичливість, приязність і любов до краси, вишуканість, почуття стилю й смаку. Пам’ятаю,

як ми виходили з приміщення Інституту соціології НАН України ввечері 10 грудня. Щойно закінчилися Міжнародні соціологічні читання на честь Наталії Паніної – людини, чиє ім'я золотими літерами вписане в історію соціології. Ми говорили з Ольгою Миколаївною про Наталію Вікторівну, про якість і достовірність соціологічної інформації, про довіру до соціологів... Нам не заважав навіть дощ зі снігом, що розпочався так раптово. Проте усе одно настав час прощатися. Я проводжала поглядом Ольгу Миколаївну, поки її фігурка не розтанула в місячному світлі.

Зірка Ольги Балакіревої зійшла на небо 8 квітня 2022 р. І вона сяятиме там разом з іншими зірками: Наталії Паніної, Ірини Бекешкіної, Тетяни Пясковської, Алли Яковенко, Любові Лещенко, Олени Жулькевської, Людмили Рязанової, Лідії Амджадін, Наталії Ходорівської, Олександра Вишняка, Володимира Осовського, Валерія Хмелька, Миколи Сакади, Ігоря Мартинюка й багатьох інших, хто належав і належатиме до нашої великої української соціологічної родини.

Ми не забудемо Вас!

О.О. Максименко,
провідний соціолог
відділу методології і методів соціології
Інституту соціології НАН України

ХАРКІВ'ЯНКА, КИЯНКА, МАТЕМАТИК, СОЦІОЛОГ... ЛЮДИНА!

Важкий і чорний привід, з якого неможливо написати нічого «красивого», оптимістичного, приємного.

Рік як немає з нами Ольги Миколаївни Балакіревої. Жахливі та складні слова не те що для промови, навіть для продумування. Видавалось, що ця людина буде жити два століття: стільки планів у неї було, стільки енергії з неї било в оточуючий світ, стільки ідей і починань вона фонтанувала для всіх навколо неї, що ніколи і не думалося, що її може не бути.

І ось українська соціологія вже рік як без неї. Без її активної соціальної та наукової позиції, без її відвертого та прямого мовлення в будь-якій ситуації, без її впевненості у кращому майбутньому, без її постійної участі у всьому, що називалося українською соціологією.

Закінчивши механіко-математичний факультет Харківського університету, вона двічі переродилася, ставши соціологом (і відомим!) в Києві, при цьому залишилася собою.

Одна з найбільш медійних українських соціологів, яка не перетворювалася на суто медійну персону, селебріті, знаменитість, попфігуру. Вона явно та неприховано дорожила своїм ім'ям науковця, своєю репутацією та реноме, науковою й особистісною «кармою». І це у світі, де відомість і згадуваність іноді ставляться занадто високо, виглядало якось не по-сучасному зворушливо.

Одна з найбільш зайнятих справами, проектами, дослідженнями українських соціологів, яка ніколи не перетворювалася на бюрократично-паперовий пам'ятник самій собі. До якої завжди можна було «достукатися», яка завжди знаходила потрібні слова та необхідний шматочок участі у справах інших людей.

Одна з найактивніших дослідниць України, яка ніколи не «заганяла» себе суто в межі цифр і даних, але завжди намагалася мислити, причому мислити сміливо, самостійно, неординарно.

Вона вміла приймати делегації студентів, які приїжджали до неї на соціологічну практику, і блискуче вести майстер-класи для зрілих та вже сформованих спеціалістів-соціологів. Вона вміла переконувати опонентів і приймати чужу точку зору.

Вона вміла спілкуватись з академіками, докторами наук, доцентами, молодими викладачами та дослідниками, студентами, журналістами і скрізь залишалася собою, впізнаваною, яскравою та вірною собі.

Вона вміла щиро сміятись і своєчасно ставати серйозною.

Вона вміла суворо дискутувати і бути частиною душевної компанії.

Вона вміла звертатись до складних тем і болючих проблем у своїх дослідженнях, у професійній діяльності, у повсякденному житті, в етично складних моментах людського спілкування і всюди проявляти недосяжну для багатьох інших етичність, тактовність, обережність.

Ділова та конкретна, сумлінна у своїх справах і педантична у справах інших людей, завжди відкрита до спілкування та спрагла до справ – такою запам'ятається нам Ольга Миколаївна. І дуже шкода, що доводиться говорити ці слова так рано. Вірю, що українська соціологія така, якою вона має бути – відповідальною, соціально активною, науково чистою, інтелектуально глибокою – буде достойним меморіалом Ользі Миколаївні.

О.С. Голіков,
д-р соціол. наук, доц.,
доцент кафедри соціології,
заступник декана з наукової роботи
соціологічного факультету
Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна

С Ольгой Николаевной интересным было все: беседа, работа, поездка, прогулка, пресс-конференция, круглый стол или рабочая встреча. Все имело значение, хотелось добраться до сути, сделать и узнать больше и лучше, проанализировать, задуматься и сфокусироваться на важном. Все это имело значение, потому что Ольга Николаевна была увлеченной, страстной, вдумчивой и никогда

не была равнодушной. Всегда с улыбкой и оптимизмом, предана своей команде, своему делу, где люди и семья всегда были на первом месте.

Благодаря Ольге Николаевне состоялись первые опросы и появились данные о здоровье и развитии детей подросткового возраста в Украине, была сформирована политика и государственные программы в отношении профилактики ВИЧ и формирования здорового образа жизни среди подростков и молодежи. Благодаря ее научному и проектному сопровождению состоялись первые полевые программы и проекты, охватывающие подростков групп риска, открылся ресурсный центр для профессионалов и специалистов в вопросах подросткового развития и здоровья, был институализирован проект Ю-Репорт в Украине и реализованы многие другие проекты, которые помогли становлению множества молодых профессионалов в нашей стране и за рубежом, оказали влияние на развитие науки и политики, помощь детям и подросткам.

Годы нашего сотрудничества переросли в дружбу, основанную на взаимном уважении и доверии к человеку и профессионалу. Светлая память. В моем сердце Вы навсегда.

Елена Сакович,
сотрудник ЮНИСЕФ

8 квітня пішла з життя Ольга Миколаївна Балакірєва.

Вона померла вдома, після тривалої хвороби, але чомусь у ці дні гекатомб саме її смерть здалася мені особливо невчасною, наглою та нелогічною.

З нею був пов'язаний великий відтинок мого професійного життя. Кілька років я вивчав під її керівництвом міграцію, соціальну мобільність, цінності, модернізацію та ВІЛ/СНІД в Україні. Дисертацію я писав і захищав на факультеті соціології Київського національного університету імені Тараса Шевченка, але за повної підтримки та сприяння Ольги Миколаївни. Щодо підтримки, то я отримував її іноді навіть більше, ніж заслуговував. Вона вірила в мої наукові здібності. Теми, які мене цікавлять, і мій спосіб роботи з науковим текстом досі мають на собі вплив роботи під її керівництвом.

Ольга Миколаївна була одним з найкращих фахівців з дослідження громадської думки в Україні. З цим неможливо сперечатися. Ольга Миколаївна разом зі своїми колегами проводила фундаментальну дослідницьку роботу у сфері громадського здоров'я в Україні. Керовані нею колективи були роками включені у міжнародні порівняльні опитування. Найвідомішими, але не єдиними з них були опитування європейських і світових цінностей EVS та WVS (остання хвиля якого була презентована понад рік тому).

Ще вона дуже цінувала книги. Ольга Миколаївна сформувала і постійно оновлювала соціологічну та соціогуманітарну бібліотеку у своєму відділі. Вона була вимогливою, але водночас чуйною, людяною, турботливою та з почуттям гумору.

Ми іноді телефонували один одному, Ольга Миколаївна запрошувала завітати в гості, я завжди щиро погоджувався, але постійно щось заважало. Потім пандемія, потім війна, а тепер вже й не побачимося. Звичайна історія, але від цього не стає менш прикро, і картаєш себе не менше.

Глибокі співчуття всім рідним, близьким і багатьом небайдужим, яких Ольга Миколаївна змогла об'єднати навколо себе.

Олексій Шестаковський

Ольга Миколаївна надзвичайно багато зробила для вітчизняної соціології, для мене особисто була добрим другом і наставницею понад 15 років. Знаю пані Ольгу як ефективну керівницю, людину з твердою життєвою позицією (яка часто не збігалася з моєю), конструктивного критика, вдумливу рецензентку, сміливу ораторку, коректну опонентку. Вас тепер завжди буде нам бракувати, Ольго Миколаївно!

Святослав Шеремет

Ольга Миколаївна дуже любила квіти, любила, коли все красиво, любила сукні, любила подорожувати, любила свою дачу, любила цукерки "Ромашка", любила свою роботу, любила вчитися, любила людей, любила своїх людей, любила свого сина, любила чоловіка, обожнювала своїх онуків, любила гарне вино, любила смачний сир та горішки, ще вона любила капучино, але обов'язково з густою пінкою, якою насолоджувалася, як скінчиться кава. Ольга Миколаївна кепкувала завжди з того, що зі мною в дорозі ніколи не помре з голоду, але мені подобалось турбуватися про неї, давати їй можливість відпочити від побутових дрібниць. Вона любила мене, а я дуже любила, люблю та любитиму її. Те, що вона пішла - для мене не просто втрата – це повне спустошення, це біль. Але я хочу вірити, що біль пройде, а залишиться світлий сум та усвідомлення того, що в моєму житті була Велика Жінка, Вчитель та просто дуже близька Людина, до якої можна завжди було звернутися за порадою, посмішкою, теплом та отримати це все у будь-який час. Я пам'ятаю нашу останню розмову, перечитую повідомлення,

де Ольга Миколаївна обіцяє зателефонувати за декілька днів. Я дуже чекаю на цей дзвінок, бо вона завжди була людиною слова, до того ж у нас є стільки необговорених тем та подій. Як же я сумую, як мені не вистачає її мудрості, жартів, простих балачок.

Світла Вам пам'ять, Ольго Миколаївно! Та велике Дякую за те, що торкнулися мого життя...

Дарина Павлова

Глибоким сумом озвалася ця трагічна звістка в душі науковців Інституту соціальної та політичної психології НАПН України, яких розкидала сьогодні війна як по вітчизняних, так і зарубіжних теренах. Прикро і несправедливо! Наша соціогуманітарна наука втратила високопрофесійного фахівця, проникливого та чесного дослідника, а всі, хто ближче знав Ольгу Миколаївну, – людину, без якої в цьому розбурханому світі поменшало теплоти і добра. Світла їй пам'ять, співчуття рідним, друзям і колегам...

Микола Слюсаревський

A devastating news for everyone who loved Olga Balakireva, including her colleagues in the Health Behaviour in School-Aged Children Study. In summer 2018, I have spent a great and unforgettable day with her, Dasha Pavlova, and Ukrainian colleagues in Lviv, Ukraine. We watched Don Juan in the Lviv Opera and then had a dinner together. Olga was cheerful, much fun, and I have learnt a good deal on (a then still peaceful and blossoming) Ukraine from our discussion. On the top of the Russian war against Ukraine, her passing away is a terrible blow for the sociology and adolescent health research community in Europe. I am sorry for her family and her team.

Dear Olga, you will be missed. I sincerely hope somehow, sometime, somewhere we can meet again.

András Költő

Приголомшлива новина для всіх, хто любив Ольгу Балакіреву, включно з її колегами по дослідженню “Здоров’я та поведінкові орієнтації дітей шкільного віку» (HBSC). Влітку 2018 року я провів чудовий і незабутній день з нею, Дариною Павловою та українськими колегами у Львові. Ми дивилися «Дон Жуан» у Львівській опері, а потім разом вечеряли. Ольга була життєрадісною, дуже веселою, і я багато дізнався про (тоді ще мирну та квітучу) Україну з нашої бесіди. На тлі російської війни проти України, її смерть стала жахливим ударом для соціології та європейської дослідницької спільноти дослідження життя підлітків.

Шановна Ольго, ми будемо сумувати за тобою. Я щиро сподіваюся, що якось, колись, деś ми зможемо зустрітись знову.

Андраш Колто

Довелось співпрацювати з пані Ольгою у рамках декількох проєктів і неможливо було не відмітити її професіоналізм, проникливість, світлий розум і відкритість до нового. Пані Ольга з великою повагою ставилася до професіоналів та уважно дослухалася до інших точок зору, завжди аргументуючи свою позицію, якщо вона відрізнялась від інших. Крім того, відчувалось, який значний моральний авторитет вона мала серед своїх співробітників. Я сподіваюсь, що її справа буде продовжена чудовими спеціалістами, які працювали під її крилом. Її величезний вплив на сферу соціальних досліджень в Україні та на життя цільових аудиторій цих досліджень відчуватиметься ще дуже довго.

Олександр Коротич

OLGA BALAKIREVA – A GOOD FRIEND AND A PILAR OF ESPAD

We have known Olga since the early 1990's and already from the beginning we saw her as a good friend. Something that struck you when you met Olga for the first time was her friendly smile. You immediately felt it was a true smile. The smile of a person that was genuinely positive, helpful and caring about others. Olga was very easy to like.

Olga was engaged in ESPAD from the very beginning and was one of only three initial Principal Investigators still in the project, which means nearly 30 years. Already from the start she was one of the most competent, reliable and supportive persons in the ESPAD group. She always sent her reports and data on time, was committed to the development of ESPAD and gave valuable time to the project. Olga was actively involved in our meetings and brought a lot of good ideas. She kindly hosted meetings with the Steering Committee as well as Regional Seminars. Another example of her commitment was that Ukraine took part in both ESPAD validity studies.

Her experience and competence were important for ESPAD also in other ways, for example in supporting countries in the eastern part of Europe, especially Russian speaking countries. Her continuous dedication in between as well as during meetings was highly appreciated and very soon she became a member of the Steering Committee in which she stayed for more than 15 years.

We are very grateful for the support, commitment and work that Olga did for the development of ESPAD during our time. She was one of the pillars and without her ESPAD would not have been what it became when we were there, and still is.

We are not only thankful for all that Olga did for ESPAD but even more so for the privilege of having had her as a friend. Her warm smile, genuine kindness and friendship will always stay with us.

Björn and Barbro

ОЛЬГА БАЛАКІРЄВА – ХОРОШИЙ ДРУГ І СТРИЖЕНЬ ПРОЄКТУ ESPAD

Ми знайомі з Ольгою з початку 90-х років ХХ ст. і вже з самого початку бачили в ній гарну подругу. Коли вперше зустрічав Ольгу, всіх вражала її привітна посмішка. Одразу відчував, що це справжня посмішка. Посмішка людини, яка була щирою у своєму позитиві, допомозі та підтримці інших. Ольга дуже легко подобалася людям.

Ольга була залучена до міжнародного проєкту ESPAD із самого початку та була одним з трьох перших головних дослідників, які й донині беруть участь у проєкті, що означає вже майже 30 років. З самого початку вона була однією з найбільш компетентних, надійних і підтримуючих осіб у групі ESPAD. Вона завжди надсилала свої звіти та дані вчасно, була віддана розробці ESPAD і приділяла проєкту свій дорогоцінний час. Ольга брала

активну участь у наших зустрічах і дарувала багато гарних ідей. Вона люб'язно організувала зустрічі з Керівним комітетом, а також регіональні семінари. Іншим прикладом її відданості є участь України в обох дослідженнях із валідації даних ESPAD.

Її досвід і компетентність були важливі для ESPAD і в інших аспектах, наприклад, у підтримці країн східної частині Європи, особливо російськомовних країн. Її безперервну самовідданість як між зустрічами, так і під час зустрічей було високо оцінено, і дуже скоро вона стала членом Керівного комітету та була в цій ролі понад 15 років.

Ми дуже вдячні за підтримку, відданість та роботу, яку Ольга зробила для розвитку ESPAD протягом цього часу. Вона була одним із стовпів, і без неї ESPAD не був би таким, яким він став, і яким досі є.

Ми не тільки вдячні за все, що Ольга зробила для ESPAD, але ще більше за привілей мати її як друга. Її тепла посмішка, щира доброта і дружба завжди будуть з нами.

Бйорн і Барбро

My heart is so heavy as I write this note for Olga Balakireva, who has been such an important inspiration and mentor for me over the short time I've had the pleasure to know her. I first met Olga in 2017, during a trip to Winnipeg in exceptionally frigid March weather. During our meetings, I was completely in awe of Olga's brilliant mind, keen insights into the complexities of the research project we were planning, and the absolute warmth with which she treated every single person in our meetings. As I had the opportunity to spend more time with Olga, I quickly learned that her kindness, generosity, and true dedication to learning and

mentoring were only a few of the many incredible qualities she offered to those around her. I will be forever grateful for Olga's unwavering support for me to spend time at in 2019 and 2020, for including me in so many amazing opportunities during my stay, and for making me feel truly at home whenever I was next to her. I deeply cherish the time I spent in Kyiv, Dnipro and Odesa with Olga and our incredible colleagues, these experiences

have shaped my life and career in incredible ways. I loved learning from Olga, both in professionally and personally, I loved her mischievous smile, and I loved the chocolates, cookies, and sweets she always shared in her office. My life has been forever changed for the better because of dear Olga, the weight of this loss is immeasurable. I am truly fortunate to have so many wonderful memories with the amazingly strong, beautiful, and caring Olga Balakireva.

*With love and courage,
Leigh McClarty*

З дуже важким серцем я пишу ці слова про Ольгу Балакіреву, яка була для мене таким важливим натхненням і наставником протягом короткого часу, який я мала задоволення її знати. Вперше я познайомилася з Ольгою у 2017 році під час поїздки до Вінніпегу в надзвичайно морозний березень. Під час наших зустрічей я була у повному захваті від блискучого розуму Ольги, глибокого розуміння складності дослідницького проекту, який ми планували, і абсолютної теплоти, з якою вона ставилася до кожної людини на наших зустрічах. Коли я мала можливість проводити більше часу з Ольгою, я швидко зрозуміла, що її доброта, щедрість і справжня відданість навчанню та наставництву були лише деякими з багатьох неймовірних якостей, якими вона наділяла оточуючих. Я назавжди буду вдячна Ользі за непохитну підтримку, яку я отримувала від неї у 2019 та 2020

роках, за те, що вона надала мені стільки чудових можливостей під час мого перебування в Києві, і за те, що я відчувала себе по-справжньому вдома, коли була поруч з нею. Я глибоко дорожу часом, який провела у Києві, Дніпрі та Одесі з Ольгою та нашими неймовірними колегами – цей досвід неймовірним чином сформував моє життя та кар'єру. Мені подобалося вчитися у Ольги як професійно, так і особисто, мені подобалися її пустотлива посмішка, шоколадні цукерки та печиво, якими вона завжди ділилась у своєму офісі. Моє життя назавжди змінилося на краще завдяки дорогій Ользі, вага цієї втрати незмірна. Мені дійсно пощастило мати стільки чудових спогадів з неймовірно сильною, красивою та турботливою Ольгою Балакіревою.

*З любов'ю та мужністю,
Лі МакКларті*